

پیشگیری اجتماعی از جرایم سازمان یافته با تأکید بر نظام حقوقی ایران

هادی کرامتی معز - محمدصادق چاووشی^۱

چکیده

«جرایم سازمان یافته»، از مهم‌ترین معضلات قرن بیست و یکم محسوب می‌شوند. این جرایم توسط گروه‌های جنایی که دارای سه عضو یا بیشتر، سلسله مراتب و وحدت فرماندهی نظم شدید و اهداف مالی و مادی هستند، ارتکاب می‌یابند. ارتکاب این جنایات آثار سیاسی، اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی زیانباری هم در سطح ملی و هم سطح بین‌المللی به بار می‌آورد و حتی موجودیت دولت‌ها و ملت‌ها را تهدید می‌کند. جامعه بین‌الملل و در رأس آن سازمان ملل متحد، در اواخر قرن بیست و یکم فکر تدوین یک سند بین‌المللی لازم الاجرا را به منظور ایجاد هماهنگی و همکاری برای مبارزه با این جنایات میان دولت‌ها مطرح نمود. نهایتاً پیش‌نویس کنوانسیون تهیه و در دسامبر ۲۰۰۰ در پالرمو (ایتالیا) برای امضا دولت‌ها مفتوح گردید و به امضای ۱۴۷ کشور رسید. اتخاذ روش‌های پیشگیری با رویکرد پیشگیری اجتماعی می‌تواند بر وضعیت‌های مجرمان سازمان یافته مؤثر واقع شود و از این طریق میزان وقوع این جرایم کاسته می‌شود. نگارندگان در این مقاله با روش تحلیلی - توصیفی به واکاوی رویکرد جمهوری اسلامی ایران در قبال پیشگیری اجتماعی از جرایم سازمان یافته خواهند پرداخت.

واژگان کلیدی: جرم سازمان یافته، جنایت فراملی، پیشگیری اجتماعی، پیشگیری کیفری، کنوانسیون پالرمو.

۱. مدرس دانشگاه و پژوهشگر دکتری حقوق کیفری و جرم‌شناسی دانشگاه تهران، نویسنده مسئول - مدرس دانشگاه و پژوهشگر دکتری حقوق کیفری و جرم‌شناسی دانشگاه عدالت.

مقدمه

خطرناک‌ترین جرایمی که به سبب ویژگی‌های خاص خود امنیت اقتصادی، اجتماعی و حتی سیاسی جامعه را با تهدید مواجه می‌سازد، «جرایم سازمان‌یافته» است که همزمان با پیشرفت علم و فن‌آوری در عرصه جهانی، مظاهر آن با اشکال نوین خودنمایی کرده و به سبب پیچیدگی ساختار گروه‌های مجرمانه، شبکه‌سازی سازمان‌های جهانی و هم‌دستان آن‌ها، در فعالیت‌های مشترک در سراسر جهان؛ پدیده‌ای جدید است که بر اقتصاد، سیاست، امنیت و در نهایت کل جوامع ملی و بین‌المللی تأثیرات شگرفی می‌گذارد. مشخص کردن محدوده جرایم سازمان‌یافته و انواع فعالیت‌های آن به علت انجام می‌شود که دارای تشکیلات و بنیه قوی مالی هستند؛ به طوری که دارایی تعدادی از این سازمان‌ها چندین برابر بودجه برخی کشورهاست و تأثیر شگرفی نیز بر اقتصاد، سیاست و فرهنگ جوامع می‌گذارد؛ اما هدف آن‌ها دستیابی به قدرت سیاسی نیست، بلکه کسب درآمد و اقتدار مالی از این راه است.

اصطلاح جرم سازمان‌یافته، بیانگر نوع خاصی از بزهکاری است که امروزه به دلیل مختلف رشد فزاینده‌ای یافته و به یکی از تهدیدات مهم علیه اکثر جوامع تبدیل شده است. جرایم سازمان‌یافته را می‌توان جرایمی دانست که توسط گروه‌های منسجمی از افراد بزهکار که در یک دوره زمانی قابل ملاحظه وجود داشته‌اند، ارتکاب می‌یابد و عمدتاً منظور اصلی از ارتکاب آن‌ها، تحصیل منافع مالی است [شمس ناتری، ۱۳۸۰: ۶۸]. همکاری افراد مختلف در عمل مجرمانه و نقش برجسته رهبران گروه‌های بزهکار در هدایت این اعمال، ترتیبات سستی حقوق کیفری را در اثبات مسئولیت کیفری اعضا و به ویژه رهبران گروه و اعمال مجازات‌های مقتضی نسبت به آن‌ها تا حدودی ناتوان و ناکارآمد می‌سازد. در این میان، کنوانسیون سال ۲۰۰۰ میلادی سازمان ملل متحد در زمینه مبارزه با جرم سازمان‌یافته فراملی، که ایران نیز عضو آن است، منبع مهم و مناسبی را در اختیار کشورها قرار می‌دهد تا نسبت به وضع مقررات و ترتیبات مقتضی جهت مبارزه با جرم سازمان‌یافته اقدام کند.

گروه‌های سازمان یافته تبهکار با استفاده از درآمدهای نامشروع خود در سطوح و لایه‌های مختلف کشورها ریشه دوانیده به فساد می‌پردازند. این گروه‌های مجرمانه از فرصت‌های مختلف بهره می‌گیرند تا مقاصد شوم مجرمانه خویش را عملی کنند. این گروه‌ها عمدتاً به صورت مستمر، به فعالیت‌های غیرقانونی و نامشروع ادامه می‌دهند و غالباً تحت لوای تهدید و فساد و رعب و وحشت و فعالیت‌های مخفیانه بزهکارانه اقدام می‌کنند. «جرم سازمان یافته»، منسجم‌ترین ساختار باندهای مجرمانه است که ابعاد - زوایا، مصادیق و مؤلفه‌های گوناگون دارد [بیابانی و مظفری، ۱۳۹۲: ص ۶۰]. شبکه‌های مجرمان سازمان یافته دریافته‌اند که از تجارت مشروع مطالب زیادی می‌توانند بیاموزند؛ لیکن هنگامی که آن‌ها دست به اعمال مجرمانه می‌زنند، سیمای مخوف و وحشتناکی ارائه کرده و با استفاده از شیوه‌های غیرقانونی، مانند انحصارگری، ترور، اخاذی و فرار از مالیات، رقابت‌های قانونی را از بین برده و یا تحت کنترل قرار می‌دهند. نگارندگان در این تحقیق به واکاوی رویکرد سیاست جنایی ایران در قبال پیشگیری از جرایم سازمان یافته خواهند پرداخت و به دلیل اهمیت پیشگیری اجتماعی، تأکید نگارنده در این پژوهش به پیشگیری اجتماعی از جرایم سازمان یافته در سیاست جنایی ایران خواهد بود.

۱. تبیین مفاهیم جرم سازمان یافته؛ پیشگیری و پیشگیری اجتماعی

۱-۱. مفهوم جرم سازمان یافته

در نگاه حقوق کیفری بزه‌های سازمان یافته، ویژگی برجسته‌ای دارند و آن شیوه ارتکاب است که به طور برنامه‌ریزی شده می‌باشد. این نکته نشان می‌دهد این دسته از بزه‌ها در سنجش با دیگر بزه‌ها دسته‌ای نوین نیستند و هر بزه عمدی را می‌توان به طور سازمان یافته انجام داد. در عین حال، در بزه‌شناسی، بزه‌های سازمان یافته جدا از شیوه ارتکاب که چهره راستین آن است، دو ویژگی دیگر را نیز دارا است که یکی در «ملی بودن» و دیگر در «فراملی» بودنش است. سه ویژگی بالا هنگامی که با کنشگران (فاعلان) بزه سازمان یافته پیوند داده می‌شود؛ نقش امنیت به عنوان موضوع این بزه‌ها آشکار می‌شود. با این حال، بزه‌های سازمان یافته رفتارهایی ضد امنیت اقتصادی و امنیت ملی‌اند. پیگرد آن‌ها از سوی پلیس به هیچ روی سنجش‌پذیر با بزه‌های خیابانی و

خسونت‌آمیز نیست [شمس ناتری، ۱۳۸۳: ۱۱۷].

در مجموعه قوانین کیفری ایران و قوانین موضوعه دیگر، تا قبل از تصویب قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲، به جز قانون مبارزه با قاچاق انسان مصوب ۱۳۸۳، هیچ ذکری از «جرم سازمان‌یافته» به میان نیامده بود، تا این‌که در تبصره ۱ ماده ۱۳۰ قانون مجازات اسلامی؛ گروه مجرمانه سازمان‌یافته این‌گونه تعریف شدند: «گروه نسبتاً منسجم متشکل از سه نفر یا بیش‌تر که برای ارتکاب جرم تشکیل می‌شود یا پس از تشکیل، هدف آن برای ارتکاب جرم منحرف می‌گردد».

به‌طور کلی، در حقوق داخلی ایران، هنوز واژه «جرم سازمان‌یافته» در متون قانونی و دیگر ابزار مربوط را نیافته و قانونگذار در ارتباط با سازمان‌یافتگی در جرایم، جز موارد سنتی حقوق جزا پیش‌بینی خاص به‌عمل نیاورده است؛ در عین حال، به‌صورت پراکنده می‌توان مواردی را در قوانین مختلف کیفری یا مجموعه قوانین جزایی یافت که قانونگذار سازمان‌یافتگی و تحقق آن‌ها توسط گروه مجرمانه را از عوامل مشدده قرار داده و بدین طریق به نوعی به جرم سازمان‌یافته اشاره کرده است و در عین حال، قراردادهایی میان دولت ایران و بعضی از دولت‌ها جهت مبارزه با مظاهر جرم سازمان‌یافته منعقد داشته است؛ که بر اساس آن دولت ایران متعهد گردیده است با برخی از مظاهر آن مقابله نماید.

قابل ذکر است که در قانون مبارزه با قاچاق انسان که در سال ۱۳۸۳ در ۸ ماده و سه تبصره به تصویب مجلس رسیده و در آن، قاچاق انسان تعریف و مصادیق آن ذکر گردیده است؛ حتی برخی از فعالیت‌های خطرناکی که امروزه به عنوان مصادیق بارز جرم سازمان‌یافته مطرح هستند، هنوز جرم‌انگاری نشده‌اند و برای پیشگیری آن‌ها قانونگذار هیچ‌گونه ضمانت اجرای کیفری قرار نداده است، یا حتی در موارد ارتکاب توسط گروه مجرمانه در ردیف جرم‌های معمولی قرار داده شده‌اند [شمس ناتری، ۱۳۸۰: ص ۱۲۵].

موارد و مصادیق جنایت سازمان‌یافته، گوناگون و متعدد است؛ از قبیل قاچاق مواد مخدر، قاچاق اشیای عتیقه، قاچاق اسلحه و قاچاق زنان که هر کدام این‌ها پیامدها و

نگرانی‌های جدی را برای جامعه انسانی به وجود آورده است [احمدی، ۱۳۸۷: ص ۱۶].
به عبارت دیگر، جرم سازمان‌یافته فراملی هنگامی معنا پیدا می‌کند که مرزهای ملی را در ارتباط با موضوع یا جرم قلمرو ارتکاب آن و یا هدف مورد نظر پشت سر گذاشته و در ورای آن اقداماتی را به اجرا گذارد. در یکی از اسناد سازمان ملل متحد، «جرم فراملی»، به جرم‌هایی اطلاق شده است که اقدامات مقدماتی یا ارتکاب جرایم و یا هدف از اجرای آن‌ها به صورت مستقیم یا غیرمستقیم بیش از یک کشور را در برگیرد. اصطلاح فراملی که در اسناد سازمان ملل به کار رفته است، از حیث موضوع به انتقال اطلاعات، پول، کالا و خدمات، انسان‌ها و دیگر اموال عینی و دینی از مرزهای دولتی اشاره دارد [شمس ناتری، ۱۳۸۳: ۱۱۹].

از جمله عواملی که بر گسترش جرم سازمان‌یافته در خارج از مرزها مؤثر بوده و به آن جنبه منطقه‌ای و فراملی بخشیده است، توسعه صنایع مربوط به ارتباطات سریع از راه دور و کامپیوتری شدن آن، جهانی شدن اقتصاد و آزادی آن بوده است. به عبارت دیگر، تکنولوژی مدرن با توسعه قلمرو مفهومی جرم سازمان‌یافته وضعیت را در تعریف و تشخیص این جرم مشکل‌تر کرده و به تمامی مجرمان امکان سازمان‌یافته‌تر شدن، آن هم در سطح بین-المللی را می‌دهد. فرصت‌های جدید پدید آمده در سطح فراملی، از قبیل توسعه ارتباطات راه دور و فن‌آوری ماهواره‌ای، رایانه‌ها و ریزپردازنده‌ها و انتقال از طریق امواج و بازار آزاد و تبدیل جهان بزرگ به دهکده جهانی؛ چنان‌چهره جذابی برای ارتکاب جرم در سطح فراملی ایجاد کرده است که تعداد زیادی از گروه‌های جرم سازمان‌یافته را که به طور سنتی عمدتاً در سطح ملی فعالیت می‌کردند وادار کرده که در سطح فراملی فعالیت کنند.

یکی دیگر از محرک‌ها، فرصت هدایت درآمدهای ناشی از فعالیت نامشروع از طریق سیستم اقتصاد جهانی است. سازمان‌های مجرمانه با بهره‌گیری از مشاوران زبده، از بنادر مالیاتی و مراکز بانکی نسبتاً غیرمنظم به عنوان نقاط عمده کسب درآمد استفاده کرده و در کشورهایی که منابع سرمایه‌های غیرقانونی می‌تواند در آن‌ها مخفی بماند، سرمایه‌گذاری می‌کنند؛ بسیاری از این فرصت‌ها با استفاده از خدمات تخصصی ارائه شده از طریق بانکداران، حساب‌رسان، وکلا و مشاوران سرمایه‌گذاری که می‌توانند به سبب مقررات

مربوط به لزوم حفظ اسرار شغلی، اسرار را مخفی نگه دارند؛ تقویت می‌گردد. در واقع می‌توان گفت جرم سازمان‌یافته فراملی به جرمی اطلاق می‌شود که اولاً، توسط شبکه‌های مجرمانه مرتبط به هم ارتکاب می‌یابد و ثانیاً، این شبکه‌ها در کشورهای مختلف به فعالیت مجرمانه می‌پردازند و یا اهداف مورد نظر آنان از قلمرو جغرافیایی یک کشور فراتر است. بر اساس این، جرم سازمان‌یافته فراملی در کنوانسیون ملل متحد علیه جرایم سازمان‌یافته فراملی، به جرمی اطلاق شده است که در بیش از یک کشور تحقق یافته باشد یا بخش اساسی تدارک، برنامه‌ریزی، هدایت و کنترل جرم در کشور دیگر واقع شده باشد و یا گرچه ارتکاب جرم و برنامه‌ریزی مربوط به آن در یک کشور صورت گرفته؛ ارتکاب این جرم در کشورهای دیگر نیز دارای تأثیرات اساسی بوده باشد (کنوانسیون ملل متحد علیه جرایم سازمان‌یافته فراملی، ماده ۳، پاراگراف دوم).

جنایت سازمان‌یافته فراملی، از نظر سیاسی، اقتصادی و فرهنگی، کشورها و جوامع را تهدید کرده و در این ابعاد می‌تواند کشورها را با چالش جدی مواجه سازد. ویژگی اقتصادی و اهداف نهایی که رسیدن به اموال، ثروت و قدرت است؛ بیش از هر عامل دیگر، موجب خطرات جدی برای کشورهاست؛ زیرا با رسیدن به ثروت و قدرت که گاهی ممکن است بیش از قدرت و ثروت حکومت‌ها باشد، حاکمیت و قانونمندی را در کشورها به خطر جدی تبدیل می‌کند [احمدی، ۱۳۸۷: ص ۱۷].

۲-۱. مفهوم پیشگیری از جرم

بر اساس ماده یک قانون پیشگیری از جرم مصوب ۱۳۹۴/۷/۲۰ «پیشگیری» عبارت است از پیش‌بینی، شناسایی و ارزیابی خطر وقوع جرم و اتخاذ تدابیر و اقدامات لازم برای از بین بردن یا کاهش آن. در یک تقسیم‌بندی پیشگیرانه را به «پیشگیری اجتماعی» و «پیشگیری وضعی» تقسیم می‌کنند.

جرم‌شناسی پیشگیرانه، در معنای پیش‌دستی کردن، پیشی گرفتن و به جلوی چیزی رفتن، مورد استفاده واقع می‌شود؛ یعنی با کاربرد فنون مختلف به منظور جلوگیری از

وقوع بزهکاری، هدف، پیشی گرفتن از بزهکار است. [ابراهیمی، ۱۳۹۶: ص ۱۳].
به طور کلی پیشگیری در اصطلاح جرم‌شناسی دارای دو مفهوم «موسع» و «مضيق»
هست. پیشگیری در معنای موسع عبارت است از کلیه تدابیر و اقداماتی که ماهیت
کیفری و غیر کیفری دارند که در یک جامعه و در یک گستره مشخص مثلاً یک شهر،
در جهت کاهش نرخ جرم یا ممانعت از وقوع جرم، توسط دولت یا سازمان‌های
مردم‌نهاد زیر نظر دولت طراحی و اجرا می‌شود.

۱-۳. مفهوم پیشگیری اجتماعی

«پیشگیری اجتماعی»، از جرم یکی از موضوعات اصلی مطالعات اجتماعی است که
جایگاه ویژه‌ای در میان راهبردهای پیشگیرانه دارد. در این راهبرد، شرایط اجتماعی
جرم‌زا، تشریک مساعی جامعه و نهادهای آن برای مقابله با پدیده مجرمانه و ارتباط
میان کارایی و امروزه فرهنگ که به مرزهای جغرافیایی وابسته بوده، جایگزین
مطلوبیت فرهنگی بدون مرز شده است؛ به نحوی که تجربه‌های فرهنگی، دیگر بازتاب
محیط و مختصات زندگی نبوده، بلکه انعکاس‌دهنده مطلوبیت فرهنگی است که با
مفهوم مرز و جغرافیا وابستگی ندارد و برخاسته از مطلوبیتی فراگیر و جهانی می‌باشد.
در چنین فضایی، مرزهای حریم فرهنگ در برابر نفوذ جریان‌های مستمر و بی‌هویت
فرهنگی از هم می‌پاشد و حریم فرهنگ‌پذیری و اجتماعی شدن به‌عنوان بنیان‌های
پیشگیری اجتماعی از جرم، نفوذپذیر می‌شود. توجه اصلی در مدل پیشگیری اجتماعی
از جرم، به علل و عوامل بنیادین وقوع جرم معطوف است و برنامه‌ها و سیاست‌های
جامع و فراگیر فرهنگی در رأس مؤلفه‌های تأثیرگذار بر پیشگیری اجتماعی قرار دارند
[نجفی ابرندآبادی، ۱۳۹۰: ۱۲۹].

همواره پدیده‌های مجرمانه، به‌عنوان چالشی مهم و اساسی در برابر ساختارها و
بنیان‌های نظم اجتماعی مطرح بوده است. شناخت و تبیین جرم و پیشگیری از آن
به‌عنوان راهبرد محوری و اصلی کنترل جرم، تابعی از شناخت و آگاهی از هستی و

چیستی تحولات فرهنگی و اجتماعی در جوامع معاصر است. در پیشگیری اجتماعی نهادهای اجتماعی، مانند خانواده، مدارس و رسانه‌ها تلاش می‌کنند که از بزه‌دیدگی افراد جامعه، به‌ویژه کودکان، نوجوانان و جوانان جلوگیری کنند و فرصت‌های ارتکاب جرم را تا حد امکان کاهش دهند. در این نوع پیشگیری، مسئولیت پلیس - که وظیفه حفظ آرامش شهروندان را بر عهده دارد - پررنگ‌تر و جدی‌تر است [شاطری پور، ۱۳۸۸: ۹۳].

پیشگیری اجتماعی از جرم، راهبردی است که به مشارکت اعضای جامعه در پیشگیری فعال از وقوع رفتارهای مجرمانه و دیگر آسیب‌های اجتماعی اولویت می‌دهد و علت وقوع جرم را در ساختارهای اجتماعی جست‌وجو می‌کند [بیات و دیگران، ۱۳۸۷: ۱۶].

در فضای جهانی شدن، ساختارهای اجتماعی متحول می‌گردند و بر فرآیند جامعه-پذیری افراد تأثیر می‌گذارند. جهانی شدن نه یک فرایند، بلکه ترکیبی پیچیده از فرایندهاست که علاوه بر گسترش روابط اجتماعی در سطح جهانی، گسترش روابط اجتماعی در سطح جهانی، گستره تأثیرپذیری اجتماعی را افزایش می‌دهد. تحولات گسترده و فراگیر در ساختار روابط و نهادهای اجتماعی موجب تضعیف مؤلفه‌های مؤثر بر پیشگیری اجتماعی از جرم می‌گردد که بر جامعه‌پذیری افراد جامعه و وجود وفاق بنیادین بر ارزش‌ها مبتنی است. پیشگیری اجتماعی از جرم به سبب ارتباط معنادار با عوامل تأثیرگذار اجتماعی، از پیامدهای تغییرات و تحولات اجتماعی گسترده تأثیر می‌پذیرد [نجفی توانا، ۱۳۹۱: ۷۳].

۲. مشارکت فعال سازمان‌های مردم نهاد در قبال پیشگیری اجتماعی از جرایم سازمان‌یافته

برای حمایت و پیشگیری از بزه‌دیدگی جرایم سازمان‌یافته، نباید تنها به بهره‌گیری از نیروهای رسمی بسنده نمود، بلکه با استفاده از توان و کمک بخش‌های مختلف جامعه می‌تواند یاریگر بزه‌دیده جرایم سازمان‌یافته فراملی شد. اگر جامعه بخواهد به صورت

سازمان یافته به بزه‌دیدگان کمک نماید، سازمان‌های غیردولتی و یا مردم نهاد یکی از ابزار مؤثر آن است.

امروزه سازمان‌های غیردولتی یا مردم نهاد، به عنوان نمایندگان جامعه در پیشبرد مسائل فرهنگی و اجتماعی، جایگاه و نقش خطیر و اساسی‌ای دارند. حضور و نقش آفرینی این سازمان‌ها می‌تواند ضمن تأمین و تضمین مشارکت عموم مردم، بر کارآمدی و اثربخشی سیاست‌ها و برنامه‌های مختلف کشور اثرگذار باشد.

در نظام حقوقی ایران، مشارکت مردم در اداره جامعه، یکی از موضوعات مهمی است که در اصول ۳، ۶، ۷، ۸، ۲۹، ۵۶، ۵۹ و ۱۰۴ قانون اساسی بر آن تأکید شده است. از دیدگاه مبانی دینی کمک و همراهی به اشخاص نیازمند از یک سو و از سوی دیگر نظارت بر فعالیت‌های اجتماعی از مصادیق بارز «امر به معروف و نهی از منکر» به عنوان تکلیفی اجتماعی به شمار می‌رود [رستمی، ۱۳۸۴: ۱۲۹].

شایسته است که برای تبیین جایگاه این سازمان‌ها، نخست به تعریف و مفهوم این سازمان‌ها اشاره شود. مطابق بند الف ماده ۱ «آیین‌نامه اجرائی تأسیس و فعالیت‌های غیردولتی»، «سازمان غیردولتی که در این آیین‌نامه «سمن» نامیده می‌شود، به تشکل‌هایی اطلاق می‌شود که توسط گروهی از اشخاص حقیقی و یا حقوقی غیرحکومتی به صورت داوطلبانه با رعایت مقررات مربوط تأسیس شده و دارای اهداف غیرانتفاعی و غیرسیاسی می‌باشد» [آیین‌نامه مذکور طی تصویب نامه شماره ۵/۸۴ به شماره ۲۷۸۶۲ / مورخ ۸۴/۵/۸ به تصویب هیأت وزیران رسیده است].

در این ماده، ویژگی‌هایی برای سازمان‌های غیردولتی گفته شده است. نخستین و اساسی‌ترین ویژگی این سازمان‌ها، «غیردولتی» بودن آنها است. عمده‌ترین دلیل این موضوع، تأمین بسترهای استقلال شخصیتی و کارکردی تشکل‌های مذکور است [تیلا، ۱۳۸۳: ص ۲۵]. دومین ویژگی این سازمان‌ها، «غیرسیاسی» بودن آنها است. هرچند در مفهوم کلان، فعالیت این سازمان‌ها در بلند مدت بر برنامه‌ها و نظام سیاسی اثرگذار است و در نهایت سومین ویژگی این سازمان‌ها «غیرانتفاعی» بودن آنها است. تفاوت بارز این سازمان‌ها با شرکت‌های تجاری و بنگاه‌های اقتصادی در همین موضوع است

[مهمدی، ۱۳۹۲: ۸۲].

اهمیت دادن به نقش فعال و مؤثر نیروهای اجتماعی در توسعه و اجرای برنامه‌های پیشگیری از جرم در سطح داخلی و نیز در سطح بین‌المللی و فرامرزی، مورد توجه توصیه‌نامه‌ها و رهنمودهای سازمان ملل متحد واقع شده است. در این زمینه به دولت‌ها پیشنهاد شده تا از توانمندی‌های رکن غیررسمی جامعه (در کنار رکن رسمی جامعه، یعنی دولت)، در جهت یاری رساندن به نظام عدالت کیفری استفاده کنند. دیدگاه و جهت‌گیری سازمان ملل متحد، به سوی مفهوم جدیدی از جرم (که آن را یک پدیده کلی تلقی می‌کند)، مستلزم پذیرش این واقعیت است که مقابله با جرم، باید از طریق برنامه‌ریزی و سیاستگذاری وسیع در گستره اجتماعی دنبال شود.

همچنین تحول دیدگاه جامعه جهانی نسبت به پدیده مجرمانه و پیدایش اشکال نوین بزهکاری، افزایش جرایم سازمان‌یافته و جرایم فراملی در سطح جهانی و سرانجام ظهور و پیدایش دیدگاه‌های نوین در قلمرو علوم جنایی؛ سازمان ملل متحد را بر آن داشته که در کنار سازماندهی نظام عدالت کیفری پویا و مطلوب، با بهره‌مندی از یافته‌ها و دستاوردهای پژوهش‌ها و مطالعات جرم‌شناختی، به شرکت وسیع‌تر مردم و نهادهای مردمی در مراحل عدالت کیفری، پیشگیری از بزهکاری و اصلاح بزهکاران توجه بیشتری نشان دهد.

توسعه مشارکت جامعه مدنی برای پیشگیری از جرم در کنوانسیون‌های سازمان ملل متحد، برای مبارزه با جرایم سازمان‌یافته فراملی و کنوانسیون سازمان ملل متحد برای مبارزه با فساد، مورد توجه واقع شده است. افزایش آگاهی‌های عمومی در مورد وجود، علل و شدت جرایم سازمان‌یافته فراملی و خطرات ناشی از آن، در بند ۵ ماده ۳۱ کنوانسیون سازمان ملل متحد برای مبارزه با جرایم سازمان‌یافته فراملی، به عنوان جلوه‌ای از مشارکت عمومی به منظور پیشگیری از جرم، مطرح شده است.

بدین ترتیب، ارتقای مشارکت عمومی در پیشگیری، از طریق آگاه و حساس‌سازی افکار عمومی و باور جمعی در زمینه آثار و پیامدهای اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و انسانی جنایات سازمان‌یافته فراملی در ابعاد ملی و فراملی (به

منظور مشارکت فعال و مؤثر جامعه مدنی در رویارویی و مواجهه با جنایات سازمان‌یافته فراملی) مورد توجه واقع شده است [شاطری پور اصفهانی، ۱۳۸۸: ۹۷].

۳. ارتقا و بهبود محیط اجتماعی عمومی در قبال پیشگیری اجتماعی از جرایم سازمان‌یافته

«محیط اجتماعی» به «محیط اجتماعی» عمومی و «محیط اجتماعی شخصی» تقسیم می‌شود. محیط اجتماعی عمومی، نظام سیاسی، اقتصادی، فرهنگی و حاکم بر زندگی مشترک افراد جامعه است و آثار مشترکی برای تمامی شهروندان به دنبال دارد [نجفی ابرندآبادی، ۱۳۹۰: ص ۱۱۲]. پیشگیری اجتماعی از وقوع جرم، با تأثیر بر محیط اجتماعی عمومی و شخصی تحقق پیدا می‌کند. بدین ترتیب که با بهبود شرایط زندگی در یک محیط معین، به طور مستقیم بر رفتار مجرمانه تأثیر می‌گذارد.

در پروتکل الحاقی کنوانسیون سازمان ملل متحد، برای جرایم سازمان‌یافته در خصوص قاچاق اشخاص، بر پیشگیری اجتماعی محیط عمومی به منظور از بین بردن عواملی تأکید شده است که اشخاص (به ویژه زنان و کودکان) را در برابر تهدید پدید مجرمانه قاچاق آسیب پذیر می‌سازد. برخی از این عوامل عبارتند از: فقر، توسعه نیافتگی و فقدان فرصت‌های برابر در جامعه برای افراد [سلیمی، ۱۳۸۲: ص ۱۶۹]. این مؤلفه‌ها، از آثار و پیامدهای محیط اجتماعی عمومی نامطلوب است که در آن، یکایک افراد جامعه، برای تعالی و شکوفا شدن استعدادهایشان دارای فرصت برابر نیستند؛ در نتیجه راه دستیابی به نیازهای متعارف خود را در ناهمنوایی و ناسازگاری با ارزش‌های جامعه می‌یابند [شاطری پور اصفهانی، ۱۳۸۸: ص ۱۰۱].

۴. تدابیر آموزشی و آگاه بخشی در قبال پیشگیری اجتماعی از جرایم سازمان‌یافته

افزایش آگاهی‌های عمومی در زمینه وجود، علل و شدت تهدید ناشی از فساد در جرایم سازمان‌یافته فراملی، ارتقای شفافیت و مشارکت مردم در فرایند تصمیم‌گیری، تضمین دسترسی مؤثر جامعه مدنی به اطلاعات، اطلاع‌رسانی همگانی و توسعه و

تقویت برنامه‌های آموزشی، به عنوان لوازم تحقق در امر پیشگیری از جرم، در دو کنوانسیون پالرمو و مریدا شناخته شده‌اند.

دولت‌ها متعهدند ارزش‌های والای انسانی، معیارهای مستحکم اخلاقی و فرهنگ مسئولیت‌پذیری را در میان شهروندان خود توسعه دهند. بنابراین، در کنوانسیون مریدا بر وضع استانداردها و قواعد رفتاری مقامات دولتی تأکید شده است. بهبود محیط اجتماعی، از طریق از بین بردن عواملی، مانند فقر، توسعه نیافتگی و فقدان فرصت‌های برابر در جامعه، در پیشگیری جامعه‌مدار از بزهکاری تأثیر بسزایی دارد که به ویژه در پروتکل‌های الحاقی کنوانسیون پالرمو بر آن تأکید شده است. رویکرد پیشگیری، به ویژه پیشگیری اجتماعی از وقوع جرم، در مورد جرایم سازمان‌یافته فراملی و فساد اداری - مالی، به عنوان اصلی راهبردی، در کنوانسیون‌های پالرمو و مریدا مورد توجه قرار گرفته است [شاطری پور اصفهانی، ۱۳۸۸: ۱۰۳].

۵. الحاق به کنوانسیون‌ها و معاهدات بین-المللی در جهت تدابیر پیشگیری در محدوده جغرافیای جهانی

پدیده جهانی شدن، به هم پیوستگی و ارتباط رو به گسترش جهان امروز و از میان رفتن مرزها، فرصت‌های تازه و متفاوتی برای بزهکاران پدید آورده و افق‌های جدیدی فراروی آنان گشوده است. تحت تأثیر پدیده جهانی شدن، اشکال نوینی از بزهکاری ظهور و توسعه یافته که تهدیدی مؤثر و جدی برای صلح، امنیت و توسعه پایدار جامعه بشری به شمار می‌آید. حقوق کیفری با وجود روند فزاینده بین‌المللی شدن جنبه‌های متفاوت نظام کیفری، همچنان با محدودیت‌هایی برای رویارویی فعال و مؤثر با اشکال نوین بزهکاری به ویژه بزهکاری سازمان‌یافته فراملی و فساد مالی مواجه است. با توجه به محدودیت‌های کنونی نظام کیفری سرکوبگر و نارسایی‌های پاسخ‌های واکنشی به پدیده مجرمانه، متنوع‌ساختن پاسخ‌ها به پدیده جنایی برای مقابله با بزهکاری‌های نوین، امری اجتناب‌ناپذیر و ضروری به نظر می‌آید.

این ضرورت سبب شده است در کنار رویکرد سرکوبگر واکنشی به پدیده مجرمانه،

از یافته‌ها و دستاوردهای جرم‌شناختی به منظور کاستن از وظیفه عدالت کیفری استفاده شود. بین‌المللی شدن آموزه‌ها و مفاهیم جرم‌شناختی در پرتو ابزارهای کیفری بین‌المللی، گویای رویکرد سازمان ملل متحد در مبارزه با بزهکاری از طریق تأکید بر مفاهیم جرم‌شناختی به منظور مبارزه با جرایم سازمان‌یافته فراملی است. بر مبنای اندیشه جهانی شدن مفاهیم و دستاوردهای جرم‌شناسی، ضرورت متنوع‌سازی پاسخ به پدیده جنایی و نگرش جامع و چند زمینه‌ای برای مقابله با بزهکاری بین‌المللی، در آغاز هزاره سوم، کنوانسیون سازمان ملل متحد برای مبارزه با جنایات سازمان‌یافته فراملی و کنوانسیون سازمان ملل متحد برای مبارزه با فساد مالی، با لحاظ کردن دستاوردها، یافته‌ها و مفاهیم جرم‌شناختی، برای اولین بار بر ضرورت ارتقا و تسهیل حمایت از همکاری بین‌المللی و کمک‌های فنی به منظور پیشگیری و مبارزه مؤثر و کارا با جرایم سازمان‌یافته فراملی و فساد تأکید کرده‌اند.

۱۴

کنوانسیون‌های پالرمو (۲۰۰۰ م) و مریدا (۲۰۰۳ م) را می‌توان با دو رویکرد حقوقی و جرم‌شناختی مورد مطالعه قرار داد. از منظر حقوقی، کنوانسیون‌های پالرمو و مریدا جامع‌ترین ابزارهای بین‌المللی دارای ماهیت کیفر هستند که برای مبارزه همه‌جانبه با جنایات سازمان‌یافته فراملی و فساد مالی تدوین شده‌اند.

کنوانسیون سازمان ملل متحد برای مبارزه با جرایم سازمان‌یافته فراملی و پروتکل‌های الحاقی آن، با هدف ارتقای همکاری بین‌المللی به منظور پیشگیری از جرایم سازمان‌یافته فراملی و مبارزه مؤثرتر با این جرایم؛ در سال ۲۰۰۰ میلادی در شهر پالرمو ایتالیا تهیه و تدوین شده و می‌تواند به عنوان ابزاری مؤثر و چهارچوبی قانونی و ضروری جهت همکاری بین‌المللی در زمینه مبارزه با فعالیت‌های مجرمانه سازمان‌یافته، مانند پول‌شویی و فساد اداری - مالی به شمار آید.

جرایم سازمان‌یافته فراملی، از مهم‌ترین تهدیداتی است که مبارزه مؤثر با آن، به دلیل دارابودن خصیصه فرامرزی، به همکاری در سطح بین‌المللی نیاز دارد [آندره، ۱۳۸۸: ۱۰۸]. آثار جنایات سازمان‌یافته را می‌توان از جهات مختلف مورد بررسی قرار داد. این‌گونه سازمان‌ها با نفوذ در دستگاه‌های دولتی و مقامات اداری، از بعد سیاسی موجب فساد

در آن‌ها می‌شوند و مبارزه قاطع و عملی با این جرایم را با مشکل مواجه می‌سازند. همچنین کنوانسیون سازمان ملل متحد برای مبارزه با فساد، اولین سند حقوق بین‌المللی است که به طور مشخص با هدف پیشگیری و مبارزه با عمده‌ترین مظاهر فساد اداری و اقتصادی - مالی تدوین شده است. این کنوانسیون با هدف ارتقا و استحکام اقدامات جهت پیشگیری و مبارزه مؤثرتر با فساد و ترغیب امانت‌داری، پاسخگویی و مدیریت مناسب امور عمومی و اموال دولتی تهیه شده و در مفاد آن بر تهدیدات ناشی از فساد نسبت به ثبات و امنیت جوامع، توسعه پایدار ارزش‌های اخلاقی و عدالت حاکمیت قانون و ضرورت نگرش جامع و چند زمینه‌ای به منظور جلوگیری و مبارزه با فساد تأکید شده است [شاطری پور اصفهانی، ۱۳۸۸: ص ۸۸] با توجه به اهداف متصور از تدوین کنوانسیون‌های پالرمو و مریدا مفاد کنوانسیون، متضمن مفاهیم حقوق کیفری و آموزه‌های جرم‌شناختی، به ویژه آموزه‌های پیشگیرانه اجتماعی در مورد جرایم سازمان‌یافته فراملی و همچنین فساد اداری و مالی است.

نتیجه‌گیری و پیشنهادها

«جرایم سازمان‌یافته»، به علل گوناگون، از جمله گروهی‌بودن ارتکاب جرم، عدم توازن میان امکانات بازدارنده و امکانات مجرمان سازمان‌یافته، گسترش موضوعات مجرمانه، بالابودن درآمد فعالیت مجرمانه و کاهش هزینه ارتکاب این فعالیت‌ها، خلأهای تقنینی و عدم انطباق قوانین سنتی با جرایم مربوط در حال گسترش هستند. با توجه به آثار زیانبار جرم سازمان‌یافته و تهدیدات ناشی از آن علیه جامعه جهانی، به ویژه جرایم سازمان‌یافته فراملی تا کنون اقدامات مختلفی برای مبارزه و پیشگیری با این جرم در عرصه بین‌المللی صورت گرفته است.

افزایش تعاملات منطقه‌ای و جهانی میان دولت‌ها، شرکت‌ها و مؤسسات باعث شده تا آثار رفتارهای مجرمانه ارتكابی محدود به کشور محل وقوع جرم نباشد؛ بلکه آثار مخرب آن به سایر کشورها نیز سرایت یابد. در چند سال اخیر، تعداد کمی از کشورها بحث درباره وضع قوانینی در این زمینه را مورد بررسی قرار داده‌اند و با توجه به این که در جرم‌شناسی ویژگی‌های خاصی برای جرم سازمان‌یافته برشمرده شده است؛ اما در

حقوق داخلی کشورها، این ویژگی‌ها کم‌تر لحاظ شده است و فقط جرایم ارتكابی توسط اعضای یک گروه منسجم، جرم سازمان‌یافته محسوب می‌شود و وقتی جنبه فراملی پیدا می‌کند و فراجغرافیای ملی صورت می‌گیرد، نگاه جهانی را متوجه خود می‌سازد. جلوه‌های عمده «جرایم جهانی شده» یا به تعبیر دیگر «جرایم فراملی» را که با انگیزه سود جویانه و یا خشونت‌آمیز ارتكاب می‌یابند؛ می‌توان در قاچاق مهاجران، قاچاق مواد مخدر، قاچاق اشخاص، قاچاق اعضای بدن، قاچاق‌های گونه‌های نادر و محافظت‌شده حیوانات، قاچاق آثار تاریخی و فرهنگی، تطهیر درآمدها و سرمایه‌های مجرمانه و اعمال تروریستی و ... خلاصه کرد که برای مبارزه با این جرایم سازمان‌یافته، از آن‌جا سیستم قضایی را هم تحت شعاع قرار داده؛ باید تدابیر و راهکارهای مؤثرتری در سیستم قضایی در نظر گرفت و آن را تقویت کرد. در چنین شرایطی، بهبود و تقویت شیوه‌های مبارزه به وسیله ارتباط و همکاری بین‌المللی گسترش یافته انجام‌پذیر است.

۱۵

به طور کلی، عبور از چالش‌های امنیتی نوین در عرصه جهانی مستلزم مبارزه با مصادیق جرایم سازمان‌یافته در عرصه ملی و فراملی است. آنچه در امر مبارزه با جرایم سازمان‌یافته (به خصوص فراملی) مشهود است، عدم کفایت اقدامات صرفاً در گستره مرز جغرافیایی ملی است و لذا الزامی است در برابر برخی جرایم در سطحی فراتر از محدوده ملی اقدام شود. بی‌تردید باید برای عارضه‌های بین‌المللی تصمیمات بین‌المللی اتخاذ و با توجه به توضیحات ذکر شده چندین راهکار در جهت پیشگیری از جرایم سازمان‌یافته در جغرافیای جهانی پیشنهاد می‌کنیم:

- الف) هوشمندی در پیاده سازی تکنیک‌های پیشگیرانه کنشی (پیشگیری وضعی و اجتماعی) و تدابیر پیشگیرانه واکنشی (پیشگیری کیفری)؛
- ب) ایجاد عزم راسخ و اجماع بین‌المللی برای مبارزه با جرایم سازمان‌یافته و ایجاد ضمانت اجرای کیفری بازدارنده و مؤثر برای آن؛
- ج) توجه جدی‌تر به کنوانسیون‌ها و مقررات و معاهدات بین‌المللی - منطقه‌ای و در زمینه مبارزه با جرایم سازمان‌یافته؛

د) ضرورت اجماع جهانی در تعریف و تشخیص جرایم سازمان یافته و احصای مصادیق آن؛

ه) تقویت برنامه‌های معاضدتی منطقه‌ای؛

و) التزام به برقراری امنیت مبتنی بر عدالت به عنوان اساسی‌ترین رکن زندگی مسالمت‌آمیز بشری؛

ز) قطع منابع مالی باندهای سازمان یافته بزهکاری؛

ح) قانونمند کردن مبارزه با جرایم سازمان یافته و تدوین آیین دادرسی راهگشا و حکیمانه برای مبارزه با مصادیق جرم سازمان یافته؛

ط) انعطاف‌پذیری اعمال راهبردهای پیشگیرانه؛

ی) ارتقاء شیوه‌های کسب اطلاعات در رابطه با مجرمان سازمان یافته.

در پایان پیشنهاد می‌شود با توجه به گستردگی مصادیق جرایم سازمان یافته، توصیه می‌شود زیرمجموعه‌های تخصصی پیشگیری از هر کدام از مصادیق مجرمانه پیش‌بینی گردند؛ بدین بیان که تحت لوای سازمان پیگیری کننده از جرم سازمان یافته، نهادهای مختلفی، هر یک به عنوان مثال متولی پیشگیری از مصادیقی چون پولشویی، کلاهبرداری و اعمال نفوذ در فعالیت‌های دولتی باشند.

فهرست منابع

۱. آندره، بوسا؛ بزهداری بین‌المللی، ترجمه نگار رخشانی، تهران: انتشارات گنج دانش، ۱۳۷۵.
۲. ابراهیمی، شهرام؛ جرم‌شناسی پیشگیری، جلد اول، تهران، انتشارات میزان، چاپ چهارم، ۱۳۹۶.
۳. اسعدی، سید حسن؛ جرایم سازمان‌یافته‌ی فراملی، نشر میزان، ۱۳۸۷.
۴. بیابانی، غلامحسین؛ مظفری، افسانه؛ جرایم سازمان‌یافته و فراملی، مجله کارآگاه، دوره دوم، سال ششم، پاییز ۱۳۹۲.
۵. بیات، بهرام و دیگران؛ پیش‌گیری از جرم با تکیه بر رویکرد اجتماع محور، تهران، معاونت اجتماعی نیروی انتظامی ایران، ۱۳۸۷.
۶. تیلا، پروانه، تأملی بر حقوق سازمان‌های غیردولتی در نگاهی ایرانی، اطلاع‌رسانی حقوقی، شماره ۵ و ۶، ۱۳۸۳.
۷. سلیمی، صادق؛ جنایات سازمان‌یافته فراملی، انتشارات تهران صدا، ۱۳۸۲.
۸. شاطری پور اصفهانی، شهید؛ مطالعه جرم‌شناسی کنوانسیون پالرمو مصوب ۲۰۰۰ و کنوانسیون مریدا مصوب ۲۰۰۳، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، رشته حقوق جزا و جرم‌شناسی، دانشگاه امام صادق، ۱۳۸۵.
۹. شاطری پور اصفهانی، شهید؛ پیشگیری اجتماعی از وقوع جرم در کنوانسیون پالرمو (۲۰۰۰) و کنوانسیون مریدا (۲۰۰۳). فصلنامه مطالعات پیشگیری از جرم، شماره ۱۰، ۱۳۸۸.
۱۰. شمس‌ناتری، محمد ابراهیم؛ بررسی سیاست کیفری ایران در قبال جرایم سازمان‌یافته با رویکرد به حقوق جزای بین‌المللی، رساله دکتری، تهران، دانشگاه تربیت مدرس، ۱۳۸۰.

۱۱.؛ جرایم سازمان یافته ، فصلنامه فقه و حقوق، سال اول، ۱۳۸۳.
۱۲. دارابی، شهرداد؛ پیشگیری از جرم در مدل مردم سالار سیاست جنایی، تهران، انتشارات میزان، چاپ اول، ۱۳۹۵.
۱۳. درگاهی خو، حمید و احمدی، امین؛ شرح جامع قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲، چاپ سوم، انتشارات ارشد، ۱۳۹۵.
۱۴. رستمی، ولی؛ «سیاست جنایی مشارکتی در جمهوری اسلامی ایران»، رساله دکتری، رشته حقوق کیفری و جرم‌شناسی، دانشگاه تهران، ۱۳۸۴.
۱۵. صدیق بطحایی اصل، میرروح الله، بررسی جنایات سازمان یافته فراملی در کنوانسیون پالرمو مصوب ۲۰۰۰ و الحاقیه‌های آن با مطالعه تطبیقی قانون جزای ایران، پایان نامه کارشناسی ارشد، رشته حقوق جزا و جرم‌شناسی، دانشگاه امام صادق، ۱۳۸۳.
۱۶. صفاری، علی؛ مبانی نظری پیش گیری وضعی، مجله تحقیقات حقوقی، شماره ۳۳-۳۴، ۱۳۸۰.
۱۷. کرامتی معز، هادی و میرخلیلی، سید محمود؛ تعارض حریم خصوصی و پیشگیری وضعی از جرایم در سیاست جنایی اسلام؛ مجموعه مقالات بسترهای پیشگیری از وقوع جرم در سیاست جنایی ایران، انتشارات معاونت اجتماعی و پیشگیری از وقوع جرم دادگستری کل استان البرز، چاپ اول، ۱۳۹۶.
۱۸. مهمدی، گلشن؛ «نقش سازمان‌های مردم نهاد در دادرسی کیفری»، پایان نامه کارشناسی ارشد، حقوق کیفری و جرم‌شناسی، دانشگاه کاشان، ۱۳۹۲.
۱۹. میرکمالی، سید علیرضا و عباس زاده امیرآبادی، احسان؛ نقش اسناد هویتی در پیشگیری از جرایم سازمان یافته، مجله آموزه‌های حقوق کیفری، دانشگاه علوم اسلامی رضوی، شماره ۷؛ بهار و تابستان ۱۳۹۳.
۲۰. نجفی ابرندآبادی، علی حسین؛ مباحثی در علوم جنایی، به کوشش شهرام ابراهیمی، ویراست ششم، ۱۳۹۰.
۲۱.و هاشم بیگی، حمید؛ دانشنامه جرم‌شناسی، تهران، انتشارات گنج دانش، چاپ سوم، ۱۳۹۳.
۲۲. نجفی توانا، علی؛ شاطری پور اصفهانی، شهید؛ پیش گیری اجتماعی از جرم در پرتو تحولات ناشی از جهانی شدن فرهنگ، آموزه‌های حقوق کیفری، شماره ۴، ۱۳۹۱.

23. Alix, Julie, Terrorisme et droit pénal, Paris, Dalloz, 2010.

